

ABU NASR FOROBIYNING “FOZIL ODAMLAR SHAHRI” ASARIDA IDEAL JAMIYAT G‘OYASI

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2026-22-391-394>

Xojiyeva Madina

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

“Sharq falsafasi va madaniyati” yo‘nalishi

4-kurs arab-ingliz guruhi talabasi

Ilmiy rahbar: Abduvaxobova G.A.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Al-Forobiyning “Fozil odamlar shahri” asarida ilgari surilgan ideal jamiyat g‘oyasi tahlil qilinadi. Unda mutafakkirning jamiyat tuzilishi, fazilatli jamiyat mezonlari, inson kamoloti hamda rahbarlik haqidagi qarashlari yoritiladi. Forobiy asarlarida jamiyatning rivoji axloq, aql va adolat tamoyillari bilan uzviy bog‘liq holda talqin etiladi. Maqolada uning falsafiy g‘oyalari bugungi kun nuqtai nazaridan ham baholanib, ularning zamonaviy ahamiyati ochib beriladi. Shuningdek, “Fozil odamlar shahri” asarining tarbiyaviy va ma‘naviy ahamiyati ham asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: Fazilatli jamiyat, ideal jamiyat, Al-Forobiy, “Fozil odamlar shahri”, axloqiy qarashlar, inson kamoloti, adolat, aql, boshqaruv, ma‘naviy yetuklik.

KIRISH

Abu Nasr Al-Forobiy, IX asrda tug‘ilgan, Islom Oltin asridagi eng taniqli faylasuflardan biridir. Ko‘pincha Aristoteldan keyin “ikkinchi o‘qituvchi” deb ataladigan al-Forobiy yunon falsafasini Islom olamiga yetkazishda hal qiluvchi rol o‘ynadi. Ushbu maqolaning maqsadi al-Forobiyning falsafiy qarashlarini o‘rganish, xususan uning metafizik va axloqiy ta‘limotlari, siyosiy falsafasi va falsafani Islom ilohiyoti bilan uyg‘unlashtirishga qaratilgan sa‘y-harakatlariga e‘tibor berishdir.

Tadqiqotda Al-Forobiy g‘oyalari Islom olamida falsafiy tafakkur rivojiga qanday hissa qo‘shgani tahlil qilinadi va ularning zamondoshlariga ham, zamonaviy falsafaga ham ta‘sirini baholaydi. Abu Nasr al-Forobiy, shuningdek, Al-Forobiy nomi bilan tanilgan, Islom Oltin asrida taniqli faylasuf bo‘lgan. Uning falsafiy hissalarini ko‘plab sohalarda, jumladan mantiq, metafizika, axloq va siyosiy falsafada muhim ahamiyatga ega. Al-Forobiy asarlari ham Islom, ham G‘arb tafakkuriga, ayniqsa rivojlanishida o‘rta asr falsafasiga ta‘sir ko‘rsatdi.

Sharq falsafasi tarixida jamiyat va inson munosabati masalasi markaziy o‘rinlardan birini egallaydi. Al-Forobiy bu masalani tizimli va falsafiy asosda tahlil qilgan mutafakkir sifatida alohida ahamiyatga ega. Uning “Fozil odamlar shahri” asari jamiyatning ideal shakli, inson kamoloti va davlat boshqaruvi haqidagi chuqur qarashlarni o‘z ichiga oladi. Forobiy fikricha, inson yolg‘iz holda to‘liq kamolotga erisha olmaydi, u jamiyat ichida yashash orqali rivojlanadi. Shu sababli jamiyatning qanday bo‘lishi inson taqdirini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi. Mutafakkirning qarashlarida insonning tabiati, uning aqliy salohiyati va axloqiy tarbiyasi jamiyat bilan

uzviy bog‘langan holda talqin qilinadi. Shu nuqtai nazardan, jamiyat insonni shakllantiruvchi va uni kamolot sari yetaklovchi asosiy muhit sifatida qaraladi. Aynan shu g‘oya “Fozil odamlar shahri” asarining markaziy falsafiy asosini tashkil etadi.

ASOSIY QISM

Al-Forobiy jamiyatni tasodifiy hodisa emas, balki inson tabiatidan kelib chiqadigan zaruriy tuzilma sifatida talqin qiladi. Inson o‘zining jismoniy va ma‘naviy ehtiyojlarini mustaqil holda to‘liq qondira olmaydi. Shu sababli u boshqa insonlar bilan hamkorlik qilishga, o‘zaro yordam asosida yashashga intiladi. Aynan mana shu ehtiyoj jamiyatning paydo bo‘lishiga sabab bo‘ladi. Uning qarashlarida jamiyat oddiy yig‘indi emas, balki maqsadga yo‘naltirilgan tizimdir. Unda har bir a‘zo ma‘lum vazifani bajaradi va umumiy tartibni saqlashga xizmat qiladi. Jamiyatning qiymati, uning a‘zolari qanchalik uyg‘un va maqsadli faoliyat olib borishiga bog‘liq bo‘ladi. Shu jihatdan jamiyat inson hayotining tashqi muhiti emas, balki uning ichki kamolotini shakllantiruvchi muhim omildir.

Al-Forobiy jamiyatni tasodifiy hodisa emas, balki inson tabiatidan kelib chiqadigan zaruriy tuzilma sifatida talqin qiladi. Inson o‘zining jismoniy va ma‘naviy ehtiyojlarini mustaqil holda to‘liq qondira olmaydi. Inson o‘z ehtiyojlarini yakka holda to‘liq qondira olmaydi¹. Shu sababli u boshqa insonlar bilan hamkorlik qilishga, o‘zaro yordam asosida yashashga intiladi. Aynan mana shu ehtiyoj jamiyatning paydo bo‘lishiga sabab bo‘ladi. Jamiyatning qiymati uning a‘zolari qanchalik uyg‘un va maqsadli faoliyat olib borishiga bog‘liq bo‘ladi. Shu jihatdan jamiyat inson hayotining tashqi muhiti emas, balki uning ichki kamolotini shakllantiruvchi muhim omildir. Forobiy ta‘limotida jamiyatlar o‘z maqsadi va yo‘nalishiga qarab farqlanadi. Eng mukammal shakl fazilatli jamiyat bo‘lib, u insonlarning moddiy manfaatlarini emas, balki ma‘naviy yetukligi va umumiy baxtini ko‘zlaydi. Bunday jamiyatda insonlar bir-biriga raqib emas, balki hamkor sifatida qaraydi. Fazilatli jamiyatning asosiy belgisi adolat, axloq va aql ustuvor bo‘lishidir. Bu jamiyatda har bir inson o‘z o‘rnini anglaydi va umumiy tizimga foyda keltirishga intiladi. Natijada jamiyat ichida tartib, barqarorlik va o‘zaro ishonch shakllanadi. U shuni ko‘rsatadiki, jamiyatning mukammalligi uning tashqi boyligi bilan emas, balki ichki axloqiy holati bilan belgilanadi. Agar jamiyat a‘zolari fazilatli bo‘lsa, jamiyat ham mukammal bo‘ladi.

Forobiy konsepsiyasida jamiyatni boshqaruvchi shaxs alohida o‘rin egallaydi. Rahbar oddiy boshqaruvchi emas, balki jamiyatning ma‘naviy yo‘nalishini belgilovchi shaxs sifatida qaraladi. Uning bilim darajasi, axloqi va dunyoqarashi butun jamiyatga ta‘sir ko‘rsatadi. Ideal rahbar nafaqat qonunlarni biladi, balki inson tabiatini, adolat mezonlarini va baxt tushunchasini chuqur anglaydi. U jamiyatni faqat tartib bilan emas, balki ma‘naviy qadriyatlar orqali boshqaradi. Shu sababli rahbarning yetukligi jamiyatning yetukligiga tenglashtiriladi. Agar rahbar bilimli va adolatli bo‘lsa, jamiyat rivojlanadi. Aks holda, ya‘ni rahbar nodon yoki manfaatparast bo‘lsa, jamiyat ichida tartibsizlik va tanazzul yuzaga keladi. Fazilatli jamiyatda asosiy maqsad umumiy baxtdir².

¹ Al-Forobiy. Fozil odamlar shahri, Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2016. – B.18.

² Al-Forobiy. Fozil odamlar shahri, Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2016. – B.42.

Forobiy fazilat bilan baxt-saodat o‘rtasida shunday bog‘liqlik borki, baxt-saodat tashqaridan beriladigan yoki majburan qo‘shiladigan holat emas deydi³. U bevosita fazilatning ichidan kelib chiqadi va uning tabiiy natijasi sifatida namoyon bo‘ladi. Bu fikr Forobiy ta‘limotining eng dolzarb jihatlaridan biri hisoblanadi. U inson kamolotini jamiyatdan ajratib ko‘rmaydi. Inson o‘zining bilimini, axloqini va hayotiy tajribasini aynan jamiyat ichida shakllantiradi. Shu sababli jamiyatning qanday ekanligi insonning qanday bo‘lishini belgilaydi. Sog‘lom va fazilatli jamiyat insonni komillikka yetaklaydi. Bunday muhitda inson o‘z imkoniyatlarini to‘liq namoyon eta oladi, ezgulik sari intiladi. Aksincha, nosog‘lom jamiyat insonning rivojlanishiga to‘sqinlik qiladi va uning axloqiy tanazzuliga sabab bo‘lishi mumkin.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Al-Forobiyning “Fozil odamlar shahri” asarida ilgari surilgan ideal jamiyat g‘oyasi inson kamoloti bilan uzviy bog‘liq holda talqin etiladi. Ushbu ta‘limotda jamiyat oddiy ijtimoiy tuzilma sifatida emas, balki insonning ma‘naviy va intellektual rivojlanishini ta‘minlovchi muhim omil sifatida qaraladi. Fazilatli jamiyatda axloq, adolat va aql ustuvor bo‘lib, bu tamoyillar jamiyat barqarorligi va taraqqiyotining asosini tashkil etadi.

Shuni ham aytib o‘tish kerakki, Forobiy epistemologiya va mantiq sohasida juda muhim o‘rin egallaydi. U mantiqni insonning to‘g‘ri fikrlashi va borliqni anglashida asosiy vosita sifatida talqin qilgan. Ayniqsa, Aristotel mantig‘ini Islom olamiga olib kirish, uni rivojlantirish va kengroq tushuntirishda katta xizmat qilgan. Uning mantiqqa oid ishlari Islom falsafasida ta‘lim tizimining shakllanishiga kuchli ta‘sir ko‘rsatgan va keyinchalik o‘rta asr Yevropasida ham o‘z aksini topgan. U yana Aristotelning jon haqidagi qarashlarini asos qilib olib, ularni o‘zining “ilm ul-nafs” ta‘limotiga moslashtirdi. Shu bilan birga, baxt-saodat va insoniy kamolot g‘oyalari ham o‘z falsafasining markaziy yo‘nalishi sifatida qabul qildi, lekin bu fikrlarni islomiy qarashlar bilan uyg‘unlashtirdi.

Forobiy yunon falsafasidan olingan mazmunlarni diniy tushunchalar bilan bog‘lab, yangi axloqiy qarashlar tizimini shakllantirdi. Uni qarashlari, inson faqat oxiratni emas, balki aynan shu dunyoda amalga oshirishi mumkin bo‘lgan amallariga ko‘proq e‘tibor qaratilgan.

Bilim insonda sezgi orqali qabul qilish, tasavvur qilish va aqliy tahlilning uyg‘unlashuvi natijasida yuzaga keladi. Bu jarayonning eng yuqori bosqichi esa intellektual sezgi bo‘lib, u orqali inson haqiqatni chuqur anglash darajasiga yetadi. Uning fikrini muhim jihati shundaki, u jamiyatning mukammalligini uning a‘zolarining fazilatlarini bilan bevosita bog‘laydi. Ya‘ni komil inson mukammal jamiyatni, mukammal jamiyat esa komil insonni shakllantiradi. Bu o‘zaro bog‘liqlik jamiyat taraqqiyotining uzluksizligini ta‘minlaydi

Shuningdek, mutafakkir tomonidan ilgari surilgan ideal jamiyat modeli bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Zamonaviy jamiyatda yuzaga kelayotgan axloqiy muammolar, ijtimoiy tengsizlik va ma‘naviy inqiroz sharoitida uning g‘oyalari muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Uning qarashlari insonni komillikka

³ Al-Forobiy. Baxt-saodatga erishish haqida. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2001. – B.88

yetaklash, jamiyatni esa adolat va ezgulik asosida rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Al-Forobiy. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.
2. Al-Forobiy. Baxt-saodatga erishish haqida. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2001.
3. Fehrulloh T. Al-Forobiyga nisbat berilgan yangi platonik asar: Risole fi’lilmi’l-ilohiy, “Divan ilmiy tadqiqoti”, 2006 yil, 20-son: 185-226.
4. Forobiy ta’limot // ‘Majmua at-risole al-hukama’ (‘Takimlar risolalarining majmuasi’ to‘plamida). – Toshkent, 1963. - 255 b.
5. Jurayev, S. S. O. (2021). Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt-saodat masalasi. *Academic research in educational sciences*, 2(Special Issue 1), 395-401.
6. Jurayev, S. S. U. (2021). Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida axloq masalasi va uning bugungi kundagi ahamiyati. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(3), 11-14.